

Upptäck närnaturen

– natursnokeri för förskolor i staden

Handledning för förskolepedagoger och andra som vill upptäcka naturen tillsammans med barnen

"Vad håller de på med?"
Närstudie av parande paddor.

HANDLEDDNINGEN I NATURNOKERI

får framtagen i samarbete av Stockholms Naturskyddsförening, Naturskyddsföreningen i Stockholms län och Stockholms Stad.Handledningen ingår i projekt Upptäck naturen i innerstaden som drivs av Stockholms Naturskyddsförening i samarbete med innerstadsdelsförvaltningarna. Projektet, som finansieras av Stockholm stads miljömiljard, vill visa på möjligheterna till fina naturupplevelser i och kring staden. Lär er mer om innerstadens natur genom Upptäck naturen-broschyrererna samt boken "Upptäck naturen innanför tullarna" av Björn Möllersten.

Projektledare: Anders Bergström

Text: Maria Bergström

Illustrationer: Anna Wennerstrand

Form: Grön idé AB

Foto: Ablestock (s. 1/barn, 18), Anders Bergström (s. 1/fjäril, s. 2, s. 4u, 5th, 6, 7, 8, 11,19, 20 ötv, 23), Eva Sandberg (s. 3, 4ö, 14 th) Per Bengtson/Grön idé (s. 3, 9, 13, 14 tv, 16, 17, 20 ntv, 22 m+n), Anna Wennerstrand (s. 10, 12 th), Pella Larsson (s. 12, 15 ö), Niklas Janz (s. 15n, 20 nth), Sven Bengtson (s. 22ö).

Upplaga: 500 ex

Tryck: Bergs grafiska

Förord

Människor växer från barn till vuxna i landskap. Eller snarare är det så att vi genom vårt växande skapar oss ett landskap. Därför kan de flesta människor frammana en inre bild av platser och till dem knutna händelser när de tänker på sitt barndomslandskap. Platser som relateras till varandra i en geografi som också kopplas till kroppsliga upplevelser. Vandringar, cykelfärder och simturer. Sol, regn, snö, värme, kyla, lust och trötthet. Smak (blåbär, lingon, stensöta och harsyra), lukt (blomdoft, gyttja, hästskit och komockor), ljud (fågelkvitter, gräshoppsgnissel, rinnande vatten, smattrande regn och snöns dämpande inverkan på ljuden) och känsel (lera, sand, mossa, bark, brännässlor och tistlar). Landskapets minnen sitter också i kroppen. Varje människas barndomslandskap är därmed unikt, men erfarenheterna kan ändå delas med andra. Därför kan vi ta till oss landskapsskildringar som andra gör.

Staden med sina hårdgjorda ytor och buller ger mer ensartade kroppsliga erfarenheter än vad gröns- och naturområden gör med sin variationsrikedom. Det är lättare att få utlopp för sin upptäckarlust och att aktivt utforska omgivningen med alla sina sinnen när man kan röra sig mera fritt. För nutida barn kan de snabba, långa, resorna mellan olika mål (hemmet, förskolan, affären) göra att landskapet blir mindre sammanhängande. Ett sätt att underlätta för barnen att skapa sammanhang i sitt landskap är att återvända till samma platser, vår, sommar, höst och vinter. Adoptera ett träd, följ händelserna kring en fågelholk eller en myrstack.

Denna handledning i naturnokeri för förskolebarn är strukturerad och organiserad i en naturvetenskaplig tradition. Naturtyper korsas med årsrytm och väderväxlingar. En avsikt med detta är att skapa förutsättningar för barnet att se samband, likhet och kontinuitet. Att skapa rum och tid i landskapet.

Det är viktigt att barn, särskilt de som har sin vardagsmiljö i stenstadens innergårdar, får en naturlig kontakt med årstidsväxlingarna och naturen under sin tid i förskola och skola. Att barn har roligt i naturen innebär att de lär sig att uppskatta den. På så sätt bäddar man också för ett framtida engagemang för natur och miljö.

Allt fler undersökningar visar att människor mår bra av att vistas i natur. Stockholmare har förhållandevis nära till parker och grönområden. Men många känner inte till den fina och intressanta natur som finns att upptäcka på nära håll.

Innehåll

Pedagogiska tips	4	Temaförslag:	
Platser	5	Sinnesupplevelser	16
Årstider:		Lekar i naturen	19
Höst	7	Göra på förskolan	20
Vinter	9	Övriga tips	21
Vår	10	Läsa vidare	21
Sommar	12	Naturumgängets knepigare sidor	22
Temaförslag: Många fler än man tror	13		

Barn har en naturlig upptäckarlusta.

Även mitt i staden finns naturen runt knuten.

Lustfylld upptäckarglädje!

Pedagogiska tips

Ha som utgångspunkt att utevistelsen ska väcka lust och nyfikenhet hos barnen. Oavsett ålder är det viktigt att förmedla en positiv känsla, att det är kul att vara ute.Handledningen handlar i första hand inte om att lära ut om natur, utan om att stödja och stimulera barnen att upptäcka själva. Om barnen förknippar naturupplevelser med en positiv känsla ökar sannolikheten att de kommer att värna om naturen. Det kan förhoppningsvis väcka ett engagemang som blir bestående.

När ni planerar aktiviteter så tänk gärna på följande tips. Och kom ihåg, naturen väntar runt knuten.

Aktivera flera sinnen

Genomför aktiviteter som engagerar flera sinnen – smak, doft, känsel, hörsel och syn. Ofta är minnen förknippade med händelser som har aktiverat flera sinnen, man minns bättre då. Det vi upplever i barndomen har stor betydelse för våra liv som vuxna. Vuxnas barndomsminnen har visat sig beskriva platser utomhus i väsentligt högre än inomhus.

Regelbundenhet

En bra typ av aktiviteter är de som uppmuntrar till regelbundenhet och att de genomförs alla årstider. Detta görs lämpligen genom någon form av dokumentation. Det kan vara att föra dagbok, anteckna observationer av arter, väder etc.. Fotografera med digitalkamera, teckna eller måla är andra bra sätt att dokumentera på.

Ett bra sätt kan vara att "adoptera" ett träd, en buske eller att välja ut en naturruta och följa förändringarna som sker under året.

Att bygga och sätta upp en fågelholk som man sedan följer är ett annat bra sätt att få en kul regelbunden aktivitet.

Ta tillfället i flykten

Var uppmärksamma och ta tillfället i flykten. Om ni ser något spännande, t.ex. en ekorre eller nötskrika som samlar nötter, så låt barnen titta på det även om ni tänkt prata om något annat. Återknyt sen till det planerade.

Knyt ihop ute- och inneverksamheten

Kombinera uteaktiviteter med arbetet inne på förskolan. Gör en utställning inspirerad av era naturupplevelser och ha vernissage för föräldrarna. Gå till biblioteket och låna böcker med anknytning till era aktiviteter. Lyssna på inspelad fågelsång vid samlingen innan ni går ut och lyssnar i parken.

Upptäck tillsammans

Mångfalden i naturen är närmast oändlig och ingen kan svara på allt. För barn räcker det långt med en vuxens bekräftande av ett fint fynd (så stor, så många ben, så randig ...). Med vetgiriga barn som vill mer kan man med fördel tillsammans leta reda på ytterligare information. Lägg aktiviteterna på en ambitionsnivå som känns lagom. Känner man sig osäker på sina egna kunskaper så börja med att "bara vara ute" och fyll på vetandet vartefter tillsammans med barnen. Ingen är fullärd från start.

Platser

Handledningen är tänkt att fungera för förskolor i innerstadsmiljöer. Tre typer av platser används för de återkommande studierna, *innergården*, *stadsparken* och någon av de större *naturparkerna* som kanske förskolan måste gå en bit för att nå.

Beskrivningarna i materialet utgår från att arbetet med platserna börjar på hösten (uti från en slags läsårsprincip) och att det som sedan görs bygger på detta. På hösten presenteras barnen och exempelvis träden för varandra och de får välja vilket träd de vill adoptera och sedan följa över läsåret. Naturligtvis går det bra att anpassa arbetet så att det kan börja när som helst under året.

Längst bak i arbetshäftet till denna handledning finns en ruta där avsikten är att man ska klistra in en karta med pilmarkering till de tre platser som förskolan arbetar med.

Innergården

En plats med mycket hårdgjord yta; asfalt, stenläggning eller grus. Höga husfasader gör att solen bara når ner till marken vid vissa tider på dagen. När det regnar bildas snabbt pölar som man kan passa på att leka i innan vattnet rinner undan. Något enstaka träd, en kruka med blommor och någon liten plantering kan det i alla fall finnas. För att öka "naturkänslan" kan man med fördel försöka få den att grönska mera genom att ställa ut stora krukor med blommor i som lockar till sig insekter.

PÅ INNERGÅRDEN KAN MAN...

- * Studera de abiotiska (icke-levande) förutsättningarna för växternas och djurens liv. Sol, temperatur, nederbörd och vind.
- * Leka lekar som t.ex. djurcharader.
- * Ordna några stenar i en hög (gärna platta stenar) eller en brädbit. Det blir ett utmärkt gömsle för småkryp. Blir det för skräpigt kan en kruka med blommor ställd på asfalten, också fungera.
- * Sätta upp en fågelholk, gärna inom synhåll från förskolans fönster. Man kan sedan studera fågelföräldrarnas bestyr på nära håll.

Plantering av nektarväxter för att locka insekter till innergården.

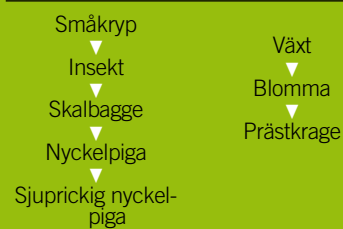
I STADSPARKEN KAN MAN...

- * Koncentrera sig på att lära känna de vanligaste fåglarna. Gör en "krysslis-ta" för varje gång ni besöker platsen ... vilka fåglar fick vi syn på idag?
- * Följa årstidsväxlingar som hur lökväx-ter kommer fram på våren och hur trädens löv förändrar färg på hösten. Välj gärna ut en buske eller ett litet träd som ni följer genom årstiderna genom att på olika sätt dokumentera förändringar.
- * Lägga ut en naturruta på samma ställe varje gång och dokumentera hur växtligheten förändrar sig. Fundera över vad som ändras och varför. Tänk på att försöka hitta ett ställe dit inte gräsklipparen når.
- * Ordna en liten naturstig där man sät-ter upp frågor som barnen får svara på.
- * Sätta upp en fågelholk som ni kol-lar varje gång ni går till parken. Har någon flyttat in? Läs på om "er" hy-resgäst. Vad äter de, hur många ägg lägger de, flyttar de på hösten, hur låter deras sång m.m.?
- * Ordna "mentala platser" genom att ge dem beskrivande namn. Gröna parksoffan, Stora trädet, Busken vid papperskorgen etc. Ersätt de allmän-na namnen som "Stora trädet" med rätt artnamn så snart ni vet vad det är för träd... Stora Björken, Stora Al-men.

I NATURPARKEN KAN MAN...

- * Klättra och balansera på kullfallna träd.
- * Se och höra fåglar som man inte hit-tar i stadens parker.
- * Plocka blommor och bär. Bygga kojor och gå på upptäcktsfärd.
- * Välja ut ett område som kan fungera som referensområde dit ni alltid åter-vänder. En plats där barnen kan leka lekar och springa fritt omkring. Hitta en lägerplats där ni tillsammans äter matsäcken. Ge platserna (beskrivan-de) namn så att det går att tala om dem också på förskolan.

RÄTT NIVÅ

Parken, en plats för både lek och eftertanke.

Stadsparken

Klippt gräsyta mellan parksoffor, gångar, buskar och rabatter. Stora lövträd skänker skugga och ger ibland bra klättermöjligheter. Många parker är tillräckligt stora för att man ska kunna se solen större delen av dagen. Regnet försvinner ner i gräsmattan och rabatterna. Ofta finns organiserad fågelmatning under vintern.

Här kan det vara svårt att ordna organiserade aktiviteter därför att parken i allmänhet är liten och man delar den med många andra. Därför kan det vara klokt att sätta igång uppgifterna innan man ger sig iväg från förskolan, till exempel genom att säga att idag ska vi titta efter fåglar när vi kommer till parken. Om parken är stor och inte kantas av trafikerade vägar så kan det vara ett bra tillfälle för barnen att få "springa av sig" genom att t.ex. leka kull.

Naturparken

Här finns långt gräs, höga örter, buskar och träd. Endast gångstråken är hårdgjorda, men i högre belägna partier finns ofta kalt berg.

Här leker barnen med fördel på egen hand. Barn är "gjorda" för att upptäcka och lära sig i naturen (människosläktet har levt i och av natur i hundratusentals år – endast de allra senaste seklen har de undervisats av experter).

Det barn behöver i naturen är bekräftelser på att det de hittat är intressant. Sedan uppskattar de en benämning på vad det är de hittat och lite samtal om fyndet. Som bekräftare måste man inte veta exakt vad alla djur och växter heter. Ingen (inte ens de mest kunniga biologerna) kan känna igen alla djur och växter. Istället väljer man den nivå man behärskar för just det aktuella fyndet.

Barnet behöver inte exakt kunskap men ju precisare begrepp som erbjuds desto större blir deras kompetens. Är djuret okänt kan man istället tala om dess egenskaper... stort/litet, rörligt/orörligt etc. Är barnet mycket intresserat kan man försöka hitta igen djuret/växten i någon handbok. Kom ihåg att precisera barnens fynd till den nivå du själv behärskar (se tabell t.v.).

Årstiderna – Höst

På hösten förbereder sig växterna för vintern som ska komma. Genom att bilda frön till nästa generation och fälla sina löv eller bara ta det väldigt lugnt (det sistnämnda gäller barrträden som ju har kvar sina "löv" året runt).

Djuren förbereder sig också. Många fåglar flyttar söderut, framför allt de arter som livnär sig på insekter då det blir för ont om mat för dem på vintern. Andra stannar och lägger upp förråd av frön och nötter (och hjälper därmed växterna att sprida sig – eftersom en stor del av de gömda "glöms bort" och kan gro), exempel på det är nötskrikan som nu har bråda dagar. Många däggdjur får tjockare päls och en del byter också till vintervit färg (skogsharen).

Igelkotten och fladdermusen förmår sänka kroppstemperaturen och går in i dvala (de hibernerar heter det på fackspråk). Grävlingen (liksom björnen) går i idé och sover djupt, men utan att sänka kroppstemperaturen mer än marginellt.

De insekter som inte dör (eller där nästa generation övervintrar som ägg eller puppor) kryper undan på gömda ställen där de ligger i dvala tills vårsolen väcker dem igen (så gör t.ex. vissa arter av fjärilar, flugor och stinksländor).

Innergården

Låt de första besöken vara till för barnens egen erövring av platsen. Använd platsen till att leka lekar på. Hoppa hage på asfalten. Sitta i ring och sjunga. Genom att barnen får uppleva på egen hand blir de snart professionella i sin platskunskap och ni kan mötas mer jämlikt över vad som finns att upptäcka.

Trädet

Om ni har träd på gården så ta reda på vilka arter och prata om dem. Växer de naturligt i Sverige eller är de inplanterade? Hur tycker de om att växa? Mät omkrets med ett snöre och försök att beskriva höjden (högt som tre våningar, högre än fem våningar...). Plocka blad och rita och måla av. Följ bladens utveckling från knopp tills de ramlar av på hösten. Prata om vad som händer på hösten när de byter färg och faller. Hur har arten använts historiskt? Finns det spännande folktro knuten till arten?

Vilka hemligheter gömmer sig här?

Är det dags att gå i idé nu?

Finns det några småkryp här?

Finns det kryp i trädet? Titta noga i barken. Är det ett träd med ”hel bark” (som bok) hittar man inte så mycket, men ju skrovligare desto sannolikare att det ska finnas någon liten spinndel, eller skalbagge. Köp gärna in några luppar så blir det ännu roligare att titta på insekter, en del ser ut som riktiga ”monster” i förstoring, mycket spännande.

Marken

Vad hamnar på marken (löv). Lyft på brädlappen försiktigt, bor det någon där? Gråsuggor och tusenfotingar kan man hålla som husdjur ett tag (någon vecka) i en liten glasburk med lock med hål och mata med fallna löv. Släpp sedan ut dem igen. Prata om småkrypens viktiga roll som nedbrytare av bl.a. löv till jord.

Solen

När solen ner till gården någonstans? Markera det på något sätt (om möjligt måla) och gör solståndsmätningar. Mät samma tid på dygnet och se hur det ändras med årstiden.

Regn och vind

Ställ ut burkar att samla regnvatten i – hur mycket får man ihop under ett ösregn. Blir det olika mycket på olika ställen av gården?

När det blåser kan man pröva vindens styrka. Vad kan blåsa bort? En fjäder? Ett blomblad? En barkbit? En sten? Lägg upp på en bräda och se vad som händer.

Ljud

Låt alla barnen vara tysta ett tag och lyssna och sedan berätta vilka ljud som hördes. Fåglar? Människor? Trafik? Annat?

Stadsparken

Bekanta er med platsen på samma sätt som på innergården genom att gå runt och göra saker. Sitt på bänken, lägg skräp i papperskorgen, titta efter fåglar i häckar eller buskar. Ge namn åt de olika platserna så att barn och vuxna får gemensamma referenser när ni i andra sammanhang pratar om stadsparken.

Vilka andra träd finns här som inte finns på gården. Samla in löv och klistra in i en egen naturbok. Hitta det största trädet och samlas kring det. Mät omkretsen med snöre och jämför med andra träd.

Hur har trädet kommit dit? Är det planterat eller kan det ha grott naturligt?

Fåglar

Titta om ni ser några fåglar som håller på och samlar matförråd för vintern. Spana uppåt, nu sträcker många av våra fåglar söderut. Prata om varför vissa flyttar och andra stannar.

Stadsparken kommer att fungera som en bra plats att bekanta sig med fåglar. De fåglar som finns här är ofta oskygga och lätta att studera. Var syns fåglarna? Vad gör de? Sjunger fåglarna på hösten?

Naturparken

Låt barnen bekanta sig med området. Det kan de göra på egen hand men om det går trögt till att börja med så kan det vara bra att leka lite lekar: trädkull, sista paret ut, bro bro breja t.ex.. eller skicka dem på uppdrag: hitta en kotte, leta efter en gömd leksak eller samla blad från olika träd.

Skapa rutiner. Ha en ”rastplats” att komma fram till som ni har som samlingsplats och där ni äter matsäcken. Hitta några referenspunkter: Den Stora Stenen, den Högsta Punkten, Stora Granen eller vad som finns att använda i närheten.

Adoptera ett träd

Genom att välja ut ett träd och sedan följa det genom årstidernas skiftningar får barnet veta mycket om både träd och årstider. Valet av träd kan gå till på olika sätt. Ett sätt kan vara att först leka träd-blindbock. Ett annat kan vara att göra trädkort med lövformer (eller barr) som barnen får dra och sedan leta efter.

Låt sedan barnen två och två (eller tre) välja sig ett specifikt träd att ”adoptera”, försök att välja bland de vanliga träden (se listan). Detta träd ska de sedan få bli specialister på. Om ni valt ut ett speciellt träd på innergården eller i stadsparken så är det naturligtvis bra att

VANLIGA FÅGLAR I STADEN

- * Björktrast
- * Pilfink
- * Blåmes
- * Skata
- * Gråsparv
- * Stadsduva
- * Koltrast
- * Talgoxe

ADOPTERA ETT TRÄD

Förslag på träd	
Alm	Kastanj
Ask	Lind
Asp	Lönn
Björk	Oxel
Bok	Rönn
Ek	Tall
En	Vide
Gran	

välja andra arter här. Om det inte fungerar så är ett annat bra alternativ att välja ett träd av samma art men mycket större/mindre eller rakare/krokigare. Så kan barnen så småningom (som trädexperter) jämföra och prata om skillnaderna mellan sina träd och trädet på innergården/stadsparken.

Trädundersökning

Samla löv och måla av. Gnugga av barkstrukturen på ett papper (lägg pappret mot trädets stam och gnugga med en blyertspenna). Mät trädets omkrets med hjälp av ett snöre (jämför med barnens egna midjor, ben och arm - är trädet smalare eller tjockare?). Lukta, känn, lyssna (aspar kan rassla ordentligt när det blåser) och slicka (försiktigt).

Vinter

På vintern lever djur och växter ett sparsamt liv. Det gäller att överleva fast det är kallt och trots att solen lyser så kort tid. Många fåglar har flyttat söderut, till varmare länder, de som är kvar burrar upp sig, slår sig samman i större grupper, letar mat, letar mat, letar mat. Snö kan se ut och kännas mycket olika. Det svenska språket har flera varianter, nysnö, skare, tö, dagsmeja, rimfrost, is. På snön kan man ibland hitta små spindlar och myggor som lever där trots att det är mitt i vintern! Under snön finns smågnagarna. Man ser spåren av dem där de tvingats upp ur snön och kilat över till nästa nedgångshål.

Har ni riktig julgran på förskolan är den ett studieobjekt. Kanske har djur följt med in och kanske finns kottar eller ananagaller (små förtjockningar på grenspetsarna) där larver till granbarrlusen lever.

Innergården

Snö och is

Titta på snöflingor när det snöar. Mät hur mycket snö som fallit under natten. Passa på och bygg snögubbar och snölyktor, gör snöänglar. Tillverka iskulpturer genom att ställa ut kärler (t.ex. barnens sandlådeformar) med vatten i över natten. Gör egna djurspår i snön, både av riktiga djur och fantasidjur. När ni kommer in kan barnen rita bilder på djuren vars spår de hittade på. Upptäck skillnaden mellan rött och blått på termometern. När smälter snön? När fryser vattnet? Mät solskuggan efter mätpinnen.

Fåglar

Vintern är en bra tid att bygga holkar och sätta ut så de finns på plats till vårens bobyggande. Ha en liten fågelmatning med krysslista där ni markerar de arter som besöker er matning.

FÅGLAR VID FÅGELBORDET

- * Blåmes
- * Pilfink
- * Gråsparv
- * Nötväcka
- * Grönfink
- * Talgoxe

VANLIGA SPÅR

- * Människa
- * Hare
- * Hund
- * Rådjur
- * Katt
- * Ekorre
- * Fågel
- * Gnagare

Stadsparken

Fåglarna vid fågelbordet

Vintermatning av fåglar ger utmärkta möjligheter att enkelt titta på fåglar. Erbjuder ni lite olika sorter som frön, nötter och talgbollar ökar chansen att ni ser flera olika arter.

Spår

Besök parken omedelbart efter ett snöfall och leta spår. Förbered er innan ni går iväg genom att titta på teckningar av olika spår.

Förberedelser för våren

Redan i januari/februari börjar den optimistiska talgoxen ana att våren är på gång och sätter igång med vårsången. Och skatorna kommer flygande med kvistar de ska ha att fixa till sitt gamla bo med – eller så ska de bygga ett nytt.

Träd

Nu har alla löven fallit av lövträden och de olika arterna kan vara svårare att känna igen. Men några av träden känner ni ju igen sedan i höstas och nu kan ni passa på att titta på knopparna. Nästa års nya blad ligger vilande i knopparna, redo att skjuta fart när dagarna blir längre och varmare.

Naturparken

Spår

Här finns sannolikt fler olika spår än i innerstadsparken? Smågnagare och vesslor som man annars sällan får se, kan man ana sig till genom alla små spårstråk som går från ett håll i snötäcket till ett annat. Försök att hitta nya spår som ni inte sett i innerstadsparken. Rita av dem och titta i en spårbok efter vilka djur som gått där.

Under snön

Små däggdjur som sorkar, möss och lämlar flyttar in under snön. Snötäcket fungerar som skydd och isolering mot blåst, kyla och fiender. Under snön är en egen värld. Inne kan ni låta barnen fantisera om hur de små gnagarna har det under snön och rita teckningar av hur det kan se ut.

Meståg

På vintern kan man ofta stöta på meståg när man går i skogen. Ett meståg består av några talgoxar, blåmesar, ett par nötväckor, talltita eller entita och kanske tofsmes och svartmes som slagit sig samman och flyger i sällskap med varandra och övernattar tillsammans. Man märker dem på att det plötsligt börjar småkvittra. Det är mestågets medlemmar som skickar små kontaktpip emellan sig... här är jag – är du där? Finns det ett fågelmatningsställe kan man ofta se mestågets medlemmar samlade där.

Det adopterade trädet

Finns det blad kvar? Fryser träd? Prova att lägga ett blad från en krukväxt i frysen på förskolan. Vad händer när man tagit ut det och det har fått tina? Varför tappar inte granen och tallen sina barr på vintern?

Vår

På våren blir det bråttom. Djur och växter ligger i startgroparna för att komma igång. Redan soliga dagar i januari/februari kan man höra talgoxen optimistiskt sjunga sin tvåstaviga vårsång – lite som en cykelpump (på landet sjunger f.ö. talgoxen ofta med tre toner istället). Blåmesen är också en tidig sångare, liksom koltrasten.

Har man tur får man se det finaste vårtecknet av dem alla. Gässens, svanarnas och trannornas plogar när de kommer flygande från söder och vidare upp över landet.

Varma dagar börjar humlor och flugor att surra och fjärilarna kryper fram från sina gömställen. Citronfjärilen, som övervintrat som fullvuxen, är ofta en av de första man får syn på.

Innergården

Hur smälter snön bort? Där solen skiner eller i skuggan? Koltrastens sång – hur låter den – som en melodi? Trädet – vad händer med det? Följ hur knopparna växer.

Fågelholken

Håll koll på holken – tidigt börjar fåglarna inspektera möjliga boplatser. Det första året en ny holk sitter uppe vågar kanske ingen flytta in, men ju tidigare holken kom upp hösten innan desto större är sannolikheten att den ska bli bebodd. Efter inflyttningen följer en period då hannen kommer med mat till den ruvande honan. Och sedan kommer en stressig period då både mamman och pappan flyger ut och in med näbbarna fulla av småkryp att stoppa i gapet på de ständigt skrikande ungarna.

Därefter blir ungarna flygfärdiga och lämnar holken. Första flygturen är en våghalsig procedur och själva ”holklämningen” går ofta fort och det är lätt att man missar det tillfället. När väl ungarna lämnat holken återvänder de inte till den något mer.

Insektsrestaurang

Ställ en stor kruka på gården där ni planterar blommor som lockar till sig fjärilar, humlor och blomflugor. Det blir då en rolig plats att studera insekter på under sommaren. Plantera med fördel kryddväxter som timjan, kungsmymta, lavendel och salvia. Då kan även barnen lukta och smaka.

Stadsparken

Nu är det fart på fågelkvittret. Gråsparvar och pilfinkar tjattrar i buskarna. Duvorna kokoar. Alla fågelhannar sjunger så bra de kan för att honorna ska upptäcka just dem och för att andra hannar ska förstå att platsen är upptagen och hålla sig undan.

Gräset blir grönt och vårblommorna slår ut. Vilka blommor slår ut förs? Vilken art finns det flest av?

Naturparken

Ännu fler fåglar att lyssna till. Och ganska snart så börjar fåglarna flyga fram och tillbaka med näbbarna fyllda av larver och annat godis till fågelungarna.

Plocka blommor

I glädjen över vårens ankomst är det härligt att plocka blommor. Låt barnen göra det! Naturen har överflöd på så mycket. Tussilago och vitsippor är fantastiskt bra plockblommor – tåliga i barnahänder och finns ofta i stor mängd. Några blommor som är känsliga för plockning är dock gullviva och liljekonvalj. Av dem bör man bara ta några enstaka exemplar (doften är underbar). Blåsippor är helt fridlysta (det brukar de flesta känna till) – de blir lätt utrotade från en växtplats om man plockar dem. En grundregel som är bra att lära barnen är att man aldrig tar blommor som bara finns i enstaka exemplar på sin växtplats.

Det adopterade trädet

Ser alla trädsknoppar likadana ut? Slår dom ut samtidigt? Låt barnen jämföra sina olika trädsknoppar (bjuda in varandra på trädvisiter). Finns det andra levande varelser på träden (lavar, alger, mossor, småkryp, fåglar)?

Närstudie av vårtbitare.

Sommar

Det händer mycket på sommaren. Alla fågelungar som kläcks ska matas och lära sig flyga och bli så stora att de klarar sig själva. En del fåglar hinner med flera kullar på en sommar! När ungarna bokstavligen flugit ur boet så upphör så småningom fågelsången – det finns inte längre anledning att hävda revir och söka det motsatta könets uppmärksamhet. Fågelsången minskar och upphör mer eller mindre helt fram emot mitten av juli.

Blommor ska blomma, befruktas och sätta frö. Olika växter har olika strategier. Ettåriga hinner allt under en säsong. Tvååriga (som t.ex. moroten) samlar näring ena året (i roten) och blommar andra året. Fleråriga växer till sig.

Insekter flyger runt och samlar nektar och pollen och bidrar därmed till att pollinera örter, buskar och träd.

Däggdjuren har fått sina ungar på våren och de ska nu under sommaren bli vuxna och lära sig att klara sig själva.

Innergården

Mät skuggan från solen mitt på dagen (klockan ett nu när det är sommartid). Titta på termometern – rött eller blått?

Insektsrestaurangen

Blommar det i krukorna? Studera då vilka insekter som kommer för att suga nektar. Prata om insekternas roll för pollinering. Låt barnen smaka på honung och berätta hur bina tillverkar den av nektar.

Stadsparken

Blommor och småkryp finns nu i stor mängd och alla flyttfåglar har anlänt.

Om ni har en holk som ni följer så passa nu på att studera föräldrarnas sjå med att mata ungarna. Kanske ni kan lista ut vad ungarna får att äta.

Naturparken

Passa på att njuta av sommaren. Plocka blommor och smultron. Titta på allt som kryper och ha picknick. När vädret är vackert och barnen inte är så påbyltade är en bra tid för lite längre utflykter. Lämna de invanda trakterna och gå på upptäcktsfärd i omgivningarna. Vad finns det? Kanske någon liten sjö, ett kärr eller en bäck?

Grodor och paddor

Smågrodor och småpaddor kan man ibland hitta i stor mängd i sådana våtare områden. Låt barnen titta närmare på hur fina de är, de förtrollade prinsarna och prinsessorna. Lär dem att hantera dem varsamt då de är ömtåliga, Plockar man upp dem så ska händerna vara fuktiga.

Glöm inte att låta barnen hälsa på sina respektive träd ibland.

Temaförslag: ”Många fler än man tror”

Naturen är rik. I varje större grupp av organismer finns ofta en stor mångfald av arter. Ett sätt att upptäcka detta är just att koncentrera sig på en grupp.

Gräs

Gräs är en egen sorts växtlighet som tillhör de enhjärtbladiga (växter som startar sitt liv med att skjuta fram ett (1) hjärtblad ur fröet när det gror). I toppen bildas sedan, hos det utvuxna gräset, ett ax. Axet kan vara runt och kompakt som veteaxet eller yvigt i en vippa som havreaxet.

Fröna i axet kan i sin tur vara mycket små eller mycket stora. Sitta ett och ett i vippan eller flera tillsammans.

Runt gräset finns ofta en slags bladrosett av mindre blad. Eftersom gräs växer tillsammans kan det vara svårt att urskilja ett enskilda gräs egen bladrosett utan ofta bildar gräsen tillsammans små tuvor. Gräset i tuvorna, liksom de små blad som kan finnas längs med själva grässtrået, kan vara platta och breda (så är det ofta med gräsmattsgräs) eller runda och smala.

Mängden gräs och den stora likheten mellan många gräsarter gör det svårt att säkert bestämma alla grässtrån man träffar på. Istället kan man lära sig att känna igen några stycken som är mycket typiska.

Gräsvipporna är mycket dekorativa. Lägg några olika vippor i press och tejpa sedan upp dem på ett svart papper.

Mossor

Mossor är gröna växter som saknar kärlsystem och därför inte kan bli så stora. Tittar man på dem på nära håll ser de ändå ut som miniatyrer av kärlväxter och det finns mycket att fantisera kring i det lilleputtland som mosslandet utgör. En bergvägg som inte är alltför solbelyst och där det rinner vatten kan erbjuda en stor mångfald av mossor. Likaså en skogsglänta nära något litet vattendrag eller surstråk.

Mossor har använts på många sätt förr i tiden. Namnen antyder ofta användningen.

I våtmarker (mossar eller kärr) växer Vitmossa (Sphagnum). Torkad vitmossa används som jordförbättringsmedel och för att suga upp fukt i stall och liknande (torvströ). Förr använde man den så som vi numera använder bomull, hushållspapper och t.ex. blöjor.

SVENSKA GRÄS

Vilda gräs	Kulturgräs
Bergsslok	Havre
Hjärtgräs	Hirs
Hundäxing	Korn
Krustätel	Majs
Timotej	Ris
Vass	Råg
	Vete

VAD HAR MAN GRÄS TILL?

- * Hö till djuren (har barnen husdjur?).
- * Korngryn, vetekorn etc....
Vad är popcorn?

GRÄSLEKAR

- * Tupp, höna eller kyckling?
- * Blåsa ljud i grässtrån
- * Göra vassbåtar

GRÄS I LITTERATUREN

- * Astrid Lindgren har flera fina skildringar om höskörd och höskullar.
- * Tomtebobarnens mamma spinner garn av ängsullen.
- * Kontikiflotten och Ra – riktiga båtar byggda av gräs!

Vitmossa

Lunglav.

Den skarpa färgen signalerar giftig.

Fönsterlav

LITEN "SMÅKRYPS-NYCKEL"

- * inga ben alls = sniglar, snäckor, maskar.
- * 6 ben = insekter (skalbaggar, steklar, fjärilar,flugor, myggor, sländor)
- * 8 ben = spindeldjur (äka spindlar, lockespindlar, kvalster)
- * fler än 8 ben = kräftdjur (gråsugor, tusenfotingar) m. fl.

Lavar

En lav består av en svamp och en alg vilka lever i symbios med varandra. Lavar kan därigenom leva på mycket ogästvänliga ställen där inga andra växter klarar sig. Svampen hjälper algen att hålla sig fuktig och algen ger svampen energi genom att den kan fotosyntetisera.

Lavar kan se mycket olika ut och ha olika färger. De kan vara helt platta (kartlavar) eller lite mer uppstående (skorplavar respektive busklavar).

Oftast är det lavarna som ger berget dess gråa ton (själva stenen kan istället ha ganska starka färger).

Den vitgrå bulliga lav som säljs i jultid till dekoration i adventsljusstakar heter fönsterlav (och inte vitmossa). Den användes förr som fuktsamlare mellan innanfönster och ytterfönster under vintertid.

Svampar

De flesta svampar är oätliga eller giftiga. Var därför alltid försiktig i umgänget med svamp så att inte barnen luras att tro något annat.

Praktiskt nog så är ju de flesta barn i unga år mycket skeptiska till svamp som föda. Röd flugsvamp är bra (och lätt) att känna till. Elsa Beskows kloka småfolksfamilj använder flugsvampen som mössa just för att den är giftig och det därmed är mindre risk att de ska upptäckas av nyfikna människor.

Fingersvamp, röksvamp och trädtickor är också lätta att känna igen. Och barn som plockat svamp med sina föräldrar brukar känna igen kantareller.

Småkryp

Småkryp är ett (icke vetenskapligt) samlingsnamn för små ryggradslösa (evertebrater på fackspråk) djur. De finns i väldigt många grupper: insekter, kräftdjur, spindeldjur, sniglar, snäckor och maskar. De flesta har det gemensamt att de kläcks ur ägg och att ungarna sedan får klara sig själva. Vanligt är också att det förekommer ett larvstadium och eventuellt ett puppstadium mellan ägget och det vuxna djuret. Några insekter är "sociala" och lever i sam-

Bråda dagar för blåmesen med hungriga ungar i holken.

hällen där de delat upp arbetsuppgifterna mellan sig (myror, bin, getingar och humlor). Småkrypen är viktig basföda för fåglar och fågelungar. De tar också hand om naturens avfall (fällda löv, döda djur etc) och omvandlar det tillbaka till jord. Men de kan också vara konkurrenser med människan och gilla samma saker som vi (mjölbagg, pälsängar, kackerlackor). Då kallar vi dem gärna skadedjur och tycker att de är obehagliga.

Småkryp har många olika strategier för att överleva. De får i allmänhet väldigt många ungar och många av dem liknar sin omgivning så mycket att de nästan är osynliga. En del är istället giftiga, antingen i sig själva eller genom att de kan stickas. Dessa är i allmänhet varningsfärgade i gult och svart eller rött och svart. Andra ser ut som om de skulle vara farliga fast de inte är det (t.ex.flugor som ser ut som getingar).

Enklaste sättet att identifiera småkryp är att räkna benen (se ”nyckel” härintill).

Bestämningslitteraturen brukar ta med speciellt framträdande larver (nattfjärilslarver kan se mycket egensinniga ut). Ett sätt att ana sig till vad larven ska bli när den blir stor (adult) är att titta den i ansiktet.

En del småkryp lämnar också karakteristiska spår efter sig. Galler respektive minor kallas de förändringar man kan se på olika växter där ägg och larver av någon insekt utvecklats.

Fåglar

Det finns ett antal fåglar som brukar vara lätta att få syn på och hitta igen. De är listade här bredvid.

Staden har dessutom på flera ställen satt upp skyltar med teckningar på de fåglar man kan få se och vad de heter, t.ex. vid Isbladskärret på Södra Djurgården och Solfångardammen vid Stora Skuggan.

Fjärilslarv av arten vinbärsfuks.

HÄR FINNS FÅGLARNA

I parken

Talgoxe
Blåmes
Gråsparv
Pilfink
Sädesärla
Nötväcka
Kråka
Skata
Kaja
Ringduva
Stadsduva
Större hackspett
Koltrast

I och kring vattnet

Gräsand
Knölsvan
Vigg
Fiskmå
Skrattmå
Trut*
Kanadagås
Vitkindad gås
Häger

* Truten liknar fiskmåsen men är större och har en orange fläck på näbben.

Temaförslag: ”Sinnesupplevelser”

Landskapsupplevelser gör vi med hela kroppen. Alla sinnen är inblandade och minnet innefattar också alla sinnesintrycken. Men eftersom synsinnen är så lätt att tala om tillsammans kan man glömma bort de andra sinnenas betydelse. Barnen kommer att på egen hand skaffa sig gedigen erfarenhet av känsel och balans i utomhuslekarna. Hörsel, lukt och smak är mer subtila erfarenheter som kan behöva speciell uppmärksamhet.

VÄXTER MED STARK DOFT!

- * Flenört
- * Lavendel
- * Lökrav
- * Mynta av olika slag
- * Spansk körvel
- * Stinknäva
- * Stinksyska

Gnugga bladen mellan fingrarna så känns doften/luften tydligt.

SÅ LÅTER FÅGLARNA

Löv-sångare	Snälla mamma kan jag få gå på bio ikväääll?
Bofink	Ska du ut på stan och ränna nu igen!
Gulspurv	Ett-två-tre-fyr-fem-sex-sjuuuuuuuuu.

Luktvandring

Finns det lukter i stan? Här behöver ni som förskolelärare förbereda vandringen genom att tänka ut platser där det kan tänkas lukta olika. Välj helst en dag när solen skiner men som det har regnat dagarna innan, då blir det mycket dofter. Förslag... parken med blommor, vägkorsningen med rödljus, doftande träd (balsampopplar som finns på många håll doftar starkt liksom lindens när den blommar), korvståndet, fiskdisken i affären (om affären tycker det är ok) och så flera blommor och marken under buskarna.

Ljudvandring

Gå en vandring med några barn i taget och samla ljud... bilar, lastbilar, bussar, cyklar, flygplan, fåglar, humlor, människor, vindsus, flugor...

Låter olika träd olika när vinden rör i lövverket (särskilt aspar brukar höras rassla)?

På höstarna kan man höra prasslet av när daggmaskarna drar ner löv i sina jordgångar. För att höra detta fordras absolut tystnad (inget trafikbuller), en plats med mycket nerfallna löv (gärna lönnlöv eller andra stora löv) och ett visst mått av tålmod. Ljudet från myror kan höras om man står invid något stort myrstråk. Många djur använder hörseln för att hitta föda. Björktrastar kan man t.ex. ofta se lyssna efter mask när de springer omkring på grasmattorna. De lägger huvudet på sned (”örat mot marken”) och dyker sen rakt ner i jorden med näbben och drar upp masken.

Ska man lära sig att höra skillnad på olika fågelsång finns det många rams-knep att ta till (se tabell till vänster).

Smak

Det finns mycket som inte är lämpligt att smaka på i naturen. Antingen för att det är giftigt eller ohälsosamt av andra skäl. Visserligen är det Mälardammen vi dricker i Stockholm men det vi får ur våra dricksvattenkranar har först gått igenom en reningsprocess i någon av stadens vattenverk (Norsborg). Och vad gäller ätliga växter så är flera av dem obehagligt lika sådana som inte är ätliga eller rent av mycket giftiga. Detta gäller t.ex. många svampar och familjen flockblomstriga växter dit morot och brödkryddor som kummin hör men där det också finns bland de giftigaste växter vi har i Sverige (t.ex. sprängört).

Smakstudier passar därmed bäst för de största barnen. Tänk då också på att använda växter som inte växt i närheten av biltrafik eller andra förorenande verksamheter. Smaker kan man också med fördel ta del av i en arrangerad köksträdgård

Åska, regn, hagel och snö

Regn och snö kan vara mycket olika. Kraftfullt, mjukt, tyst eller bullrigt. Luktas snö? Regn? När det har regnat finns det mycket naturstudier man kan göra. Plaska i vattenpölar, rädda dagmaskar som hamnat på asfalten och ta reda på vart regnvattnet tar vägen.

Åska är något som många barn kan känna oro inför men som också är spännande. Räkna sekunderna mellan blixten och åskmullret kan man räkna ut hur långt bort åskan är (3 sekunder motsvarar ca 1 km).

Är man utomhus och det åskar ska man aldrig ställa sig under ett stort träd, för träd kan fungera som åskledare och blixten kan slå ner i trädet.

VÄXTER MED SMAK

- * Almnötter
- * Harsyra
- * Stensöta
- * Tallbarr

Den kittlar så mysigt i handen
– ”den underjordiske bonden”.

Året och tiden

Vårt sätt att hålla reda på tidens lopp baseras på solen och månen. Inte bara pyramidbyggare och folket kring Stone Henge höll reda på hur solen stod vid olika tider på dygnet och på året. Också "vanligt" folk mätte tiden genom att hålla rätt på hur solstrålarna föll över gårdstunet under årstidernas växlingar. Det är ingen tillfällighet att de stora högtiderna sammanfaller med eller ligger i anslutning till solstånden, jul, midsommar och påsken (som ju är relaterad till vårdagjämningen). Höstdagjämningen har i Sverige sammanfallit med tack-sägelsefester kring mickelsmäss och skördevesper i kyrkorna.

Månen har gett benämningen på månaden och två dagar i veckan är namngivna efter solen och månen: söndag och måndag.

Solstånd och dagjämning

Innegården passar utmärkt för att mer permanent hålla reda på hur solen rör sig och hur högt upp den når (hur kort solskuggan blir) under året. Hitta något att mäta av (staket, fast lekredskap eller arrangera en mätstolpe) och låt barnen rita ut solskuggan under olika tider på dagen och året. Skriver ni dit siffror eller ritar in symboler för lunch och mellanmål kan gården få ett egentillverkat solur!

Organiserad solståndsmätning

Tillverka en solståndsmätare – antingen en flyttbar – en stav fastsatt på en bottenplatta (ställningen för hushållspappersrullen kan kanske fungera) eller en permanent – sätt ner en stav i marken. Börja mätningen en dag med blå himmel och rita före och efter matrasten. (tänk på att solen = skuggan förflyttar sig). Låt ett barn rita av skuggan efter pinnen med krita på marken. Hur har skuggan förflyttat sig under matrasten? Om pinnen har en markant knopp (kanske en liten figur som ger bra skuggbild) blir det ännu tydligare.

Solståndsmätning för längre tid

Använd samma mätpinne men lägg ut ett snöre i skuggan och klipp av det efter skuggans längd. Håll samma tid varje gång, gärna klockan tolv på dagen (klockan ett när det är sommartid) klistra en lapp med dagens datum på snöret. Spara snöret. Montera upp snörena efter varandra.

Uppmärksamma höstdagjämning, vintersolstånd, vårdagjämning och sommarsolstånd med årstidskalas.

Månen och månaden

Vinterns mörka tid passa utmärkt för månstudier. Låt barnen rita av månen varje måndag. Uppmärksamma dem på att halvmånen ser olika ut varannan vecka.

Lekar i naturen

Lekar i naturen innebär att motorik och balans naturligt tränas. Barnen får en egen fysisk erfarenhet av berg, jord, gräs, växter, dofter, kyla, värme, vind etc. Det är en stor poäng att återkommande leka på samma plats. Då lär sig barnen denna ordentligt och får en gedigen referenspunkt.

Trädkull

Lika många träd som deltagare minus ett. Den som "har den" står i mitten. De övriga ska byta träd med varandra och då ska "den som har den" försöka hinna före till det lediga trädet. Kul lek med vuxna i också.

Sista paret ut

Alla ställer upp sig två och två på ett led. Den ensamme längst fram ropar "sista paret ut". De längst bak ska då springa ut åt varsitt håll och försöka få fatt på varandra igen framför ledet av par. Lyckas de ställer de sig som första par. Lyckas jagaren fånga en i paret bildar de par istället och den som är över ropar "sista paret ut".

Bra lek att leka i lagom kuperad terräng där barnen får öva motorik och balans.

Följa John

En går i förväg med alla andra som en lång svans efter sig. Alla ska härma den de har framför sig.

Naturcharader

Låt barnen få en stund på sig att inspireras av sådant de ser omkring sig. Turas sedan om att göra charader och gissa.

Trädbindbock

Leks två och två. En får en ögonbindel och snurras runt. Den andra leder iväg den första till ett träd. Där får den första känna på trädet ordentligt (skrovlighet, tjocklek, dofter etc). När den tycker sig färdig så leder den andra tillbaka den första, men snurras den några varv på vägen så den inte ska vara säker på var den varit. Åter på utgångsplatsen tas ögonbindeln av. Den fd blindbocken får nu försöka hitta vilket träd det var den undersökte. Därefter byter man och den andra får vara blindbock.

Räva-ring

Vintervariant av kull. Trampa upp ett hjul med ekrar i snön (ca 10 m diameter). I navet är det pass, räven jagar i gångarna och försöker kulla.

Snöänglar

I djup, otrampad snö. Fall baklänges och rör armarna upp och ner. Sedan ska man ta sig upp och ut från "ängeln" utan att trampa i den och förstöra figuren man gjort.

Göra på förskolan

En del av naturutflykten kan med fördel gå ut på att samla in material att leka med på förskolan. Naturen har en mångfald material* att använda: löv, gräs, kottar, stenar. På förskolan kan man också i förväg förbereda sig för utevistelser och naturstudier.

Samla in och använd

- * Plasta bladkort. Färglägg avritade blad och sätt ihop ett eget höstträd på väggen på förskolan.
- * Grässamling. Montera upp olika sorters gräs på ett svart papper.
- * Plocka olika blommor, pressa och montera upp.
- * Måla tallkottar och bokollon till julgransdekorationer.
- * Bygga lagård och lagårdsdjur på gammalt sätt med grankottar (kossor och hästar) och tallkottar (får och grisar) och kanske alkottar som lammungar.
- * Av lönnlöv kan man göra vackra kronor.
- * Nypon, rönnbär och hagtorn går bra att göra halsband av.

Projekt

- * Bygg holkar och andra "djurbon".
- * Inred ett akvarium (med eller utan vatten) för smådjursstudier
- * Gör en utställning på temat naturupplevelser och ha vernissage där ni bjuder in föräldrarna.
- * Sätt upp en föreställning där ni hittar på en egen teater med olika djur i rollerna. Spela upp för de andra avdelningarna på förskolan eller för föräldrarna.

* Allemansrätten omfattar faktiskt inte hasselnötter, ekollon och bokollon därför att de tidigare var av stor betydelse som mat till människor och djur. Numera är förutsättningarna annorlunda men det kan vara bra att känna till och åtminstone hasselnötter bör man fråga markägaren om lov innan man tar större mängd.

Vi bäddar i uggleholken med lite spån.

Aspfjäril som festar på en bomullstuss doppad i sockervatten.

Övriga tips

Naturstudier bedrivs enklast på mage i gräset. Men lite organisation kan tillföra ytterligare perspektiv.

- * En permanent uppmonterad enkel tubkikare inställd på fågelholkens håll ger möjlighet till återkommande observationer av livet i holken.
- * I ett akvarium kan man studera vattenlevande djur man tagit med sig från något dike eller från någon strand i naturparken. Grodor är fridlysta men för studiesyfte har man rätt att ta grodrom för pedagogiskt syfte för att följa grodynglens utveckling – förutsatt att man sätter tillbaka de färdigutvecklade grodningarna. Var observant på att grodynglen under sin utveckling förlorar förmågan att andas under vatten och alltså måste ha tillgång till stenar eller liknande att klättra upp på i akvariet.
- * I burkarna med gasväv kan man för kortare tid hålla t.ex. gråsguggor och/eller tusenfotingar som man matar med gamla löv.
- * En växtpress kan enkelt ersättas med t.ex. gamla telefonkataloger – pressen ger möjligen bättre kontroll över vad man lägger in och hur pressningen sköts.

Läsa vidare

För att kunna svara på barnens frågor (och stilla sina egna funderingar) är ett litet artbestämningsbibliotek ovärderligt. Som bas räcker det med fyra böcker: en fågelbok, en flora med färgbilder, en spårteckensbok och en bok om småkryp. Generellt brukar det vara bättre (lättare att se och känna igen) med böcker som har teckningar/målningar än fotografier. Konstnären kan i teckningen förstärka de aspekter av djuret/växten som gör att man känner igen det. Småkrypsböcker finns det många att välja på. Försök att hitta sådana som tar upp många varianter av småkryp (inte bara en typ – t.ex. bara insekter). Färgserien (Vad jag finner...) är ett bra exempel på bestämningsslitteratur som tar med såväl insekter som maskar, sniglar och spindlar.

Den svenska barnlitteraturen har många naturskildrare Elsa Beskow, Astrid Lindgren och många fler. Det finns också många trevliga böcker om djur från djurens eget perspektiv. Passa på när det är bokrea.

FÖR MER SYSTEMATISKA

NATURSTUDIER

- * Enkel termometer med tydlig markering av nollan och med blått minusfält och rött plusfält
- * Regnvattenmätare
- * Solståndsmätningsspinne
- * Kikare
- * Enkel tubkikare
- * Luppburk
- * Glasburkar eller genomskinliga plastburkar med gasväv (nylonstrumpsnät)
- * Akvarium
- * Växtpress

En krysslista är ett bra sätt att samla in observationer över längre tidsperioder. Utforma listan efter de fåglar ni vanligen brukar stöta på.

Fågelböcker, floror och böcker om spårtecken finns i flera varianter. Välj den som känns bra och där illustrationerna är omsorgsfullt gjorda. För holkbyggen och bon till humlor och igelkottar med mera finns material från Naturskyddsforeningen.

VISOR OCH RAMSOR

- Imse Vimse Spindel
- Lilla snigel akta dig
- Små grodorna
- Små små fågelungar
- Alla fåglar kommit ren
- Min lilla Kråksång (Wieslander)
- Ekorrn satt i granen
- Räven raskar över isen
- Björnen sover
- Mors lilla Olle
- Har du sett herr Kantarell
- Sov du lilla videung
- Lilla Tussilago
- Blåsippa ute i backarna står
- Uti vår hage där växa blåbär
- Alla fåglar kommit ren
- När lillan kom till jorden
- Sommarsången (A Lindgren)
- Årstiderna (A Tegnér)
- Hej sa Petronella
- Nej se det snödr

SAGOR OCH BERÄTTELSE

- Beskow E.: Tomtebobarnen
- Putte i blåbärsskogen
- Nutta och Pillerill
- Olles skidfärd, m fl
- Lindgren A: Bullerbybarnen (t.ex. vägen hem från skolan)
- Egnér T: Djuren i Hasselbackeskogen (Klas Klättermus)
- af Klintberg B.: Vems ungar är vackrast
- Graham K.: Det susar i säven
- Almqvist B: Barna Hedenhös
- Andersson L: Majas alfabet Linneaböckerna
- Borg I: Igelkotten Tryne
- Eriksson: Skatprat

OM BARN OCH NATUR

- Johansson S & Persson K, 1997: Tips för natursnokar – att upptäcka naturen med barn. Naturskyddsforeningen. (Broschyr)
- Leicht Madsen B, 2001: Barn, djur och natur. (Tiedlund förlag)
- Lundegård I, Wickman P-O &

Wohlin A, 2004: Utomhusdidaktik. (studentlitteratur)

Neiman E-L & Franzén B, 1992: Tillsammans vänder vi vindarna. Idéer för familjeverksamhet i Naturskyddsforeningen. Naturskyddsforeningen. (Broschyr)

Svenska Naturskyddsforeningen 2004: Handledning Natursnokarna SNF:s familjeverksamhet.

Faktablad från Naturskyddsforeningen:

- Under stock och sten
- På rätt spår
- Små grodorna
- På ången
- Bland barr och blad
- Fixa för fåglarna
- Spana fladdermöss

ÖVRIGA

- Att lära in matematik ute. (Naturskoleforeningen)
- Schön E., 2000: Älvor, troll och talande träd: folketro om svensk natur.
- Österman, P., 2001: Svenska jäteträd och deras mytologiska historia. (Skogsvårdsstyrelsen)

Bengtson, P. & Lewander, M.:

Vilda grannar/Naturskyddsforeningen & Prisma Bygga-Bo handboken Dammandboken Fjärilshandboken (alla Naturskyddsforeningen)

FAKTABÖCKER OM NATUR

- Bergenholtz B: Fåglar kring holken Fåglar på stan. Vem har varit här?
- Bergqvist K & Neiman, E-L: Läbbiga växter
- Casta S & Mossberg B: Sofis svampbok
- Casta S & Ullström S: Den vilda staden
- Falk B & Kallenberg L: Barnens flora
- Jansson H: Se på små djur.
- Lindström E R & Södergren K: Titta ett gryt
- Mandahl-Barth G & Coulianos CC: Vad jag finner i skogen. Färgserien
- Rapp A: Trädens knoppar Svensson-Rune S: Första boken om träd.

Huggormen är normalt inte aggressiv.

Naturumgängets knepigare sidor

För den som inte känner till så mycket om natur, och har ansvar för små barn, kan det kännas hotfullt att låta barnen fritt få undersöka allt. Den svenska naturen är emellertid jämförelsevis väldigt barnvänlig.

Farligheter:

- * **Jättebjörnlökan** är en pampig flockblomstrig växt som varit mycket populär i trädgårdar men vars farlighet lett till att man nu aktivt tar bort den. Hudkontakt med växten och solstrålning på det som berörts kan ge upphov till stora brännblåsor.
- * **Hårklädda fjärilslarver** bör man inte ta i, håren kan fastna i skinnet och orsaka klåda. Att larvernas hår har den egenskapen är samma slags försvarsmekanism som brännässlan. Ingen fågel äter en sådan sorts larv mer än en gång.
- * **Varningsteckningen på insekter** är bra att känna till. Gula och svarta respektive röda och svarta insekter sticks eller är giftiga att äta (fast några insekter bara härmas och låtsas vara farliga).
- * **Giftiga bär och blommor** finns det en hel del. Liljekonvalj, ekorrbar, ormbär, gullregn, tibast m fl. Vänj barnen vid att endast smaka på sådana bär de säkert känner igen. Oftast smakar giftiga växter illa och barnet spottar ut det de tuggat på. Misstänker man att ett barn fått i sig något farligt så kontakta giftinformationscentralen. Är man inte säker på vad det är för växt så ta med ett exemplar av växten för identifiering.
- * **Huggorm, geting och bi** tillhör de giftigaste djuren i den svenska faunan. Huggormsbett är sällan farligt men ska alltid behandlas av läkare. I sällsynta fall kan barn vara allergiska mot getingstick eller bisticke och det kan bli farligt. Ha därför extra uppsikt över barnet om sticket hamnat någonstans på huvudet. Stick i munhålan kräver omedelbar läkarvård. Humlor kan i sällsynta fall också stickas ordentligt men de brukar oftast bara "brännas". Det betyder att de ger ifrån sig ett lätt stick med den gadd de faktiskt har.
- * **Fästingar** har blivit allt vanligare och kan ibland bära på smitta. När man tar bort en fästing ska man använda de speciella verktyg som finns för ändamålet (kolla med apoteket) så att hela fästingen säkert kommer bort. Ringa gärna in bettstället för att ha lite koll på det.

Rädda barn:

- * **Spindlar** – är inte farliga. En spindelart – vattenspindeln - kan ge giftiga bett, men den lever som namnet antyder i vattenmiljö.
- * **Ormar** är alltid rädda och försöker komma undan om det är möjligt.
- * **Skalbaggar** kan nypas, paddor kissar på sig om de blir rädda, myggor, knott och bromsar sticks och är otrevliga men inte farliga.
- * **Myror** kan bli skräckinjagande då dom kan vara så många. Men bara pissmyror har gadd – deras stick kan i gengäld vara mycket smärtsamma

Allergiska barn:

- * **Pollenallergi** innebär en mycket påtaglig direktkontakt med årstidernas växlingar. Has-seln blommar redan i februari, al, och björk under våren och på sommaren är alla gräsen igång. Finns det allergiska barn i gruppen måste naturstudierna anpassas efter hur dessa barn kan göra för att klara av sitt naturumgänge. Rådgör med föräldrarna. Kanske kan det räcka med att låta bli att ta in gräs och blommor i förskolans lokaler.

Vilse

Om barn kommer bort sig är det viktigt att de fått lära sig vad de ska göra. Krama ett träd, föra oväsen, hänga upp saker i en buske (klä en julgran). Framförallt att de ska bli kvar där de är och inte börja gå omkring. Utmärkt handledning är Hitta Vilse materialet från Civilförsvarsförbundet (www.civil.se).

Stackmyrorna är mest intresserade av sitt hem.

Getingbocken försöker se farlig ut i sin gulrandiga "dräkt".

LÄNKAR TILL NÄTET

www.utinaturen.nu

www.snoken.snf.se

www.naturskola.se

www.bioresurs.uu.se/myller

Det är viktigt att barn, särskilt de som har sin vardagsmiljö i stenstadens innergårdar, får en naturlig kontakt med årstidsväxlingarna och naturen under sin tid i förskola och skola. Att barn har roligt i naturen innebär att de lär sig att uppskatta den. På så sätt bäddar man också för ett framtida engagemang för natur och miljö.

Allt fler undersökningar visar att människor mår bra av att vistas i natur. Stockholmare har förhållandevis nära till parker och grönområden. Men många känner inte till den fina och intressanta natur som finns att upptäcka på nära håll.

Den här handledningen vänder sig till förskolor och skolor som vill arbeta för att barn ska upptäcka närnaturen på ett lustfyllt, konkret och engagerat vis.

Stockholms Naturskyddsförening
Norrbackagatan 80, 113 41 Stockholm
Tel. 08-644 63 13
www.stockholm.krets.snf.se

Naturskyddsföreningen är landets största medlemsstyrda natur- och miljöorganisation med ca 170 000 medlemmar. Naturskyddsföreningens mål är att få det mänskliga samhället att fungera i samklang med naturen – genom att driva egna miljöprojekt, ge idéer för en miljövänligare livsstil, bilda opinion och påverka beslutsfattare. Arbetsfältet spänner från internationell samverkan till lokala naturvårdsprojekt. Ett antal lokala kretsar bedriver familjeverksamhet i form av natursnokeri med aktiviteter anpassade för barn. Bli medlem! Ring 08 702 65 77.